

В.В. Тарасов

**КАВА, СИГАРЕТИ ТА ШОКОЛАД У ПОВСЯКДЕННІЙ КОМУНІКАЦІЇ
«ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ» У ПОВОЄННІЙ НІМЕЧЧИНІ ТА АВСТРІЇ 1945-1948
РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІЗУАЛЬНИХ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ)**

Стаття присвячена проблематиці повсякденного життя у повоєнній Німеччині та Австрії 1945-1948 рр. Досліджуються основні форми та моделі повсякденної комунікації між «переміщеними особами» (ДіПі), місцевим населенням та окупаційною владою. На прикладі обігу найбільш популярних товарів повоєнного часу – кави, сигарет та шоколаду, проаналізовані головні особливості поступової деструкції замкненого життя таборів ДіПі. З'ясовані та показані характерні риси економічної та соціальної взаємодії між різними спільнотами повоєнного світу. Практика табірнього повсякдення розглянута на прикладі матеріалів самвидавного альманаху «ДіПініада».

Ключові слова: історія повсякденності; ДіПі; «чорний ринок»; візуальні історичні джерела; «ДіПініада».

Історія повсякденного життя «переміщених осіб» у 1945-1948 рр. має низку яскравих сюжетів, які виходять за рамки звичного уявлення про культуру та історію «планети ДіПі» (від англ. «displaced persons», DPs / «переміщені особи», ДіПі). Серед них актуальною є проблематика товарно-бартерних відносин, що у розрізі аналізу побуту та життєвих щоденних практик є найбільш типовим культурним стереотипом згаданого періоду часу. Навколо ключових товарів повоєнного світу – кави, сигарет та шоколаду – сформувався своєрідний іронічно-побутовий «фольклор», який має і текстову, і візуальну складову. Дослідження цих складових становить основний зміст та головну мету даної публікації.

«Візуальний слід» зазначеної проблеми проаналізовано нами за матеріалами архіву В. Елліса (1913-1975), харківського поета та інженера, що упродовж 1946-1947 рр. в якості «переміщеної особи» перебував у таборі Пазінг-Мюнхен. Разом зі своїм другом, художником В. Одіоковим (1907-1995) вони випускали настінний журнал (альманах) «ДіПініада», який, на наше переконання, є вкрай важливим історичним джерелом. Як візуальна публіцистика, альманах зорієнтований на осмислення найбільш гострих та злободенних питань післявоєнного побуту біженців.

Матеріали архіву надані для аналізу та публікації сином В. Елліса – проф. С. Еллісом, відомим науковцем та інженером, головою Польського Дому у Харкові.

Документальна складова дослідження сформована на ґрунті джерел особистого походження – мемуарів та щоденників. Серед цього кола окремо виділимо низку документів, що є найбільш репрезентативними у рамках винесеної у заголовок проблеми. А саме: У. Самчука [8], Р. Воронки [2], К. Васілів-Сидоренко [1] та А. Закелі [22; 23].

З огляд на специфічну постановку проблеми, дозволимо собі дещо звузити й історіографію питання, згадавши тільки те коло фахівців, що безпосередньо розглядають тему товарно-бартерної комунікації та пов'язані із нею проблеми.

Серед зарубіжних дослідників першочергово назвемо Вінсента Бігнона (Bignon, Vincent, 2009) [16] та Лорен Гетч (Gatch, Loren, 2011) [17], праці яких стосуються проблематики «чорного ринку» та бартерного товарного обігу у післявоєнній Німеччині. Вказані дослідження є, на наше переконання, найбільш ґрунтовними працями за останнє десятиліття. Також різним сторонам зазначеної проблематики присвячені статті Атіни

Гроссман (Grossmann, Atina, 2011) – однієї із найбільш послідовних дослідниць повоєнних структур повсякденності у Західній Європі [19].

Серед російських дослідників питання повсякденного життя «переміщених осіб» підняті у роботах А. Корнілова [5] і Т. Котової [6]. Автори розглядають обставини формування соціокультурного клімату таборів ДіПі на матеріалах спогадів та щоденників у контексті спрямованості власних досліджень.

Вітчизняна історіографія питання переважно зосереджується на дослідженні українського контексту «планети ДіПі», що в значній мірі обумовлює увагу вчених до аналізу громадсько-політичних форм життя «переміщених осіб». Окремі аспекти аналізу повсякденного життя ДіПі розглянуті в роботах С. Козака [12], Є. Очеретяного [7], Н. Сидоренко [9], Л. Стрільчук [10].

Малодослідженим лишається «візуальний слід» табірної культури «переміщених осіб» повоєнного часу, що дозволяє нам наголошувати на актуальності запропонованого дослідження.

Методологічна складова аналізу візуальних джерел сформована нами на ґрунті дослідження мистецтва графіки та плакату як історичного джерела. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне відмітити важливість методологічних порад та зауважень, висловлених нам О. Коляструк [4], В. Якуніним та С. Посоховим.

Як стверджує А. Гросман, що у 1943 році американські дослідники звертали увагу військових на особливості майбутнього соціально-економічного устрою післявоєнної Німеччини, наголошуючи на тому, що система розподілу та нормування продуктів є запорукою ефективного контролю над місцевим населенням та величезною масою «переміщених осіб» [19, р. 118]. Характер цього контролю формувався як військовий інструментарій та містив низку формальних правил та приписів, що ефективно функціонували в американській армії, проте не могли бути беззастережно застосовані для унормування цивільного життя напівголодних, погано влаштованих, дезорієнтованих діпійців, які при цьому опинилися в достатньо ворожому оточенні «ображених» та не менш злидених німців та австрійців. Відтак, ДіПі намагалися задовольнити свої потреби та природні права згідно із власною інтерпретацією «адекватності» [19, р. 135].

Для абсолютної більшості «переміщених осіб» економічне життя у повоєнній окупованій Німеччині та Австрії тривало у максимально спрощених, майже примітивних формах. Чимало документів особистого походження (спогадів та щоденників) наочно демонструють цю тенденцію. Наприклад, У. Самчук згадує (запис від 9 лютого 1946 р., мова оригіналу): «На щастя наше харчування не робить для нас проблеми, воно гарантоване добрим дядьком Семом і ми можемо не журитися хлібом насušним, він у нас білий, як сніг і в достатній кількості, а чого нам не хватає, то хіба цибулі і взагалі чогось «свіжого, вітамінного», що ми інколи міняємо у німецьких баверів за каву й цигарки» [8, с. 51].

Проаналізовані нами джерела надають цілу низку прикладів безгрошового, бартерного обміну, де в якості товару-еквіваленту виступають переважно цигарки, кава та шоколад. Причому предметом бартеру постають як продукти харчування, яких нагально потребують «переміщені особи» (яблука, цибуля, свіжина [8, с. 64]), так і одяг («блуза для Мікі» [22, р. 11]) чи навіть засоби пересування (*ровер, на якому батько «почав їздити до баверів, у яких вимінював за чоколяду деякі харчі»* [1, с. 127-128]).

Відтак, пристаємо до висновку К. Ліпп, яка стверджує, що для переміщених осіб не існувало логіки розподілу ринку на «чорний» та «законний», оскільки єдиним прикладом ефективно функціонуючої економіки упродовж 1945-1948 рр. лишалася товарно-бартерна. У багатьох випадках саме такі, формально незаконні економічні дії, допомагали вижити. Окрім цього, основними товарами «чорного» обігу були т.зв.

американські «предмети розкоші» – кава, шоколад, сигарети, які більшістю «переміщених осіб» розглядалися як вікно можливостей для саморегуляції власних повсякденно-побутових звичок [20, р. 122]. Останні тлумачилися як суто внутрішня, «інтимна» справа, яка не має і не повинна мати узгодження із законами «великого» світу.

З суто функціональної точки зору, головними причинами, які обумовили широку практику використання цигарок в якості засобу обміну в «неформальній» економіці, була їхня стандартизованість щодо розміру та ваги, а також очевидна властивість до рівномірного та наочного розподілу [17, р. 366]. Відтак, в окупованій Німеччині «чорний ринок» не міг зникнути в результаті зусиль військової влади, адже попит та пропозиція все одно існували, а «регулярні гроші» не були ліквідними.

Важливість цигарок як товару та валюти підкреслюється у візуальній публіцистиці «ДіПінади» (1946 р.). Так, своєрідним натяком на кмітливість слов'янських ДіПі є аркуш з весняного випуску журналу (1946 р., ймовірно березень-квітень), який іронізує з приводу цінності цигаркових недопалків: *«Мы ждали на автостраде и махали со всех сил / Шофера, ну прямо, гады! Ни один не тормозил! / Наша бабушка схитрила. На асфальт, где след от шин / Два окурка положила. Сразу стало пять машин!!!»* [11, с. 34]. Зауважимо, що цей випуск альманаху загалом присвячено темі національно-етнічної ідентифікації у незнайомому середовищі, що підкреслюється саме візуальними маркерами (одяг, мова, поведінка) [11, с. 28-35].

Осінній випуск журналу (1946 р., ймовірно листопад) далі розвиває тему «цигаркової комунікації», іронізуючи над звичкою діпійця збирати недопалки навіть за умов наявності цигарок: *«Привычки свыше нам даны / И силу воли гнут незримо / Карманы куревом полны / Но не пройдет спокойно мимо»* [11, с. 54]. В даному випадку авторів цікавить сатиричний зміст самої події, для розгортання якої не застосовані маркери ідентифікації. На наш погляд, не в останню чергу це пов'язано із специфікою кампанії т.зв. скріннінгу («просіювання»; виявлення «ворожих» ДіПі), яка тривала на той час в американській зоні окупації Німеччини, що побіжно підтверджується змістом інших аркушів випуску. За умов загрози репатріації або втрати статусу «біженця об'єднаних націй» зайве нагадування «радянського» походження не містило актуального підтексту.

Як засвідчують проаналізовані нами джерела, в структурі товарно-бартерного обігу кава та шоколад мали інакшу спрямованість, ніж сигарети, оскільки згадані продукти не мали таких яскраво виражених рис стандартизованості та роздільності. Утім, споживацька сила кави та шоколаду сповна виявляла себе в природі смакових пріоритетів місцевого німецького та австрійського населення. Приміром, автори «ДіПінади» кепкують з приводу «кави, яку ніхто не п'є» і яка годиться хіба що для «гадання на кавовій гущі» [11, с. 94]. Проте, мемуарні свідчення діпійців з таборів у Німеччині чи Австрії засвідчують стабільний та порівняно високий попит і на каву, і на шоколад на місцевих «чорних ринках». В окремих випадках очевидні вигоди такого попиту обумовлювали відверто кримінальні дії. Приміром, Я. Галан у публіцистичному памфлеті «Острів чудес» (1946 р.), посилаючись на слова мюнхенського поліцейського, переповідає історію про крадіжку діпійцями з Пазінгу (нагадаємо, йдеться табір у якому виходила «ДіПінада») впродовж однієї ночі десяти тон «юнрровського» шоколаду [3].

Зрештою, ознакою того, що сигарети визнавалися в якості товару-еквіваленту стало використання «цигаркових валют» у розрахунках місцевої влади. Так, у лютому 1947 року німецька поліція в Гамбурзі пропонувала винагороду у 1000 сигарет в обмін на інформацію у справі про вбивство [17, р. 366].

На наш погляд, із оцінкою характеру економічних взаємин в окупаційних зонах Німеччини та Австрії пов'язаний цікавий ефект сприйняття, що проливає світло на

специфіку відносин між творцями повоєнного соціально-економічного устрою (окупаційною та місцевою владою), місцевим населенням та «переміщеними особами». Співробітники гуманітарних організацій та американські чиновники ЮНРРА, що працювали безпосередньо із ДіПі, інакше ставилися до торгівлі пайковими товарами на «чорних ринках», ніж військові урядовці, які були задіяні у ланцюгу поставок пакетів допомоги, але не мали постійних точок дотику із біженцями. Більше того, дослідники фіксують конфліктні ситуації між чиновниками ЮНРРА, що добре знали реальне повсякдення діпійців із іншими співробітниками ЮНРРА, які безпосередньо із світом «переміщених осіб» не контактували [20, р. 123].

Підтвердженням цього висновку є анекдотична історія пов'язана із мюнхенським концертом відомого диригента та композитора Леонардо Бернстайна (травень 1948 р.), який мав виступати разом із єврейськими ДіПі, що пережили голокост та повоєнні митарства. Напередодні його приїзду музиканти оркестру вчинили організаторам обструкцію, вимагаючи підвищення харчового раціону. Зрештою, офіцер ЮНРРА, що опікувався у Мюнхені питаннями культури, був змушений «заплатити» діпійцям 115 пачок цигарок (за його словами – «стабільну валюту»), акцентуючи на тому, що сам по собі випадок є прикрим «провалом», проте біженці усе ж «зможуть обміняти сигарети на їжу» [15, р. 153-154].

Таким чином наголосимо на тому, що форми побутового економічного життя «переміщених осіб» були в переважній більшості зорієнтовані на практику виживання, а не накопичення чи формування прибутку. Особливості цієї «простецької» спекулятивної економіки зафіксовані у багатьох мемуарних та щоденникових свідченнях. Так, уривок із записів діпійця, розглянутий поза межами дійсного побутового контексту, виглядає як облікові чорнетки торгівця: «ЮНРРА надає кожному мешканцю по 60 сигарет, які загалом коштують 30 шилінгів. Я витратив 240 шилінгів, щоб купити 480 сигарет в іншого біженця, і маю надію, що зможу пізніше продати їх за більш високу ціну» (запис від 16 грудня 1946 р.) [23, р.54-55] Проте насправді йдеться про накопичення коштів для власного весілля, а сам автор щоденника неодноразово звертає увагу на злиденність повсякденного життя «переміщених осіб».

Інша особливість «товарної комунікації» пов'язана із бартером як регулятором розподілу товарів та послуг, де сигаретам, каві та шоколаду належала особлива роль.

Комунікаційна сила практики паління навряд чи викликатиме сумніви. Зокрема, в історичному аспекті це аргументовано довів В. Шивельбуш [13, с. 111-153]. Утім, комунікація світу «переміщених осіб» мала складну структуру та функціонувала в умовах форс-мажорних, неординарних побутових обставин. Ще раз наголосимо: орієнтованість на фізичне та психологічне виживання є ключовою рисою повсякденного життя ДіПі.

За таких обставин комунікаційні властивості цигарок як товару, та паління – як способу спілкування, є вкрай важливою складовою повоєнної історії, яка торкається сфери ментального та приватного. Тонкощі цього процесу пов'язані із різними аспектами повсякдення 1945-1948 рр.

Наприклад, табірна поезія В. Елліса містить характерну сцену знайомства місцевої німецької жінки із діпійцем (вірш датовано лютим 1946 р.): «... Ты сидел за проволокой колючей / Я швырнула пару сигарет» [14, с. 2], що ставить питання щодо існування певних гендерних стереотипів у взаємодії місцевих та «переміщених» середовищ.

У матеріалах «ДіПініади» (весна 1946 р.) В. Елліс та В. Одіноков висміюють невдале знайомство жінки із діпійцем, що був «ніжним та гарячим» лише «до останньої цигарки» [11, с. 32].

У спогадах А. Закелі, які фіксують образи повсякденного життя австрійського табору Ліхтенштайн, є такий запис (18 вересня 1946 р.): «Д-р Ест зазвичай відмовляється

спілкуватися зі мною, проте коли ми зустрічаємося із директором (табору?) і він пропонує мені сигарети, д-р Ест завжди просить мене взяти дві цигарки і для нього» [23, р. 42].

Як ми можемо переконатися, усі наведені нами приклади об'єднані в одне ціле комунікативною складовою, що, на перший погляд, не містить суто економічних рис.

Окремою сторінкою «цигаркової комунікації» є оплата послуг, що також є частиною товарно-бартерного ланцюга. Приміром, Ю.Шерех (Шевельов) пропонує у листі до У. Самчука (вересень 1947 р., Баварія) просунути питання щодо ліцензії «на видавництво, а якщо не можна, то хоч на журнал» за допомогою хабаря сигаретами [8, с. 309].

Загалом, «чорний ринок» продуктів мав більш важливе значення, ніж прийнято вважати. З одного боку він регулював психологічні аспекти споживання між ДіПі і «місцевими» (питання смаку, переваг, матеріальних цінностей та ін.). З іншого боку, «чорна» (або як говорили німці – «сіра») торгівля допомагала ДіПі інтегруватися в місцеве співтовариство, так як процес торгівлі / обміну вимагав комунікації і постійних компромісів для обох сторін (особливо це стосувалося ДіПі-євреїв і німців, для яких «ринок» став «найважливішим місцем для переговорів»). Таким чином, «прагнення до простих радощів у повсякденному житті у вигляді продуктів харчування, освіти або розваги» деформували автономію життя ДіПі в таборах, змушуючи їх до контактів з «зовнішнім» світом [19, р. 139-140].

Так, Р. Воронка згадує, що на заваді «торгівельним стосункам» між мешканцями табору та місцевим німецьким населенням не ставали навіть мовні перепони. Діпійці «послугувалися «купецькою» німецькою мовою: «я – кава, ти – свиня» і цього було досить для провадження справи», адже «мешканці табору отримували той товар, за яким полювало місцеве німецьке населення – сигарети, каву, шоколад» [2, с. 140].

Взаємопов'язаність різних економічних середовищ та груп повоєнної Німеччини та Австрії постає цілком очевидним на прикладі т.зв. сезонних послуг, що змушували закриту спільноту ДіПі вступати у комунікацію із місцевими чиновниками або військовою адміністрацією. Так, під час рекрутингової кампанії ІРО у 1947 р. «сонні баварські РАГСи» були вражені кількістю молодят, які щодня «штурмували» кабінети з реєстрації шлюбів, пропонуючи «свої раціони американських сигарет в обмін на офіційні сертифікати». Ажіотаж викликало включення до списку документів на еміграцію довідок з німецького реєстру шлюбів та народжень [18, р. 235].

Таким чином, межі «товарно-валютної» комунікації упродовж 1945-1948 рр. сягають практично усіх головних сфер побутового життя «переміщених осіб», поступово формуючи характерне неформальне соціально-економічне середовище, яке: 1) орієнтоване на виживання, а не накопичення; 2) послугується товарними валютами як платіжними засобами; 3) переорієнтовує комунікаційні канали на «коштовні», «вигідні» практики, що розглядаються і діпійцями, і місцевим населенням як єдино можливі форми взаємодії.

Додатковим доказом дієвості такої системи повсякденної комунікації є те, що адміністрація ЮНРРА та місцева влада не тільки відчували кон'юнктуру бартерної економіки, але й намагалися її контролювати, формувати та побіжно обслуговувати. Приміром, як засвідчують документальні матеріали, кількість цигарок у пакетах допомоги та раціонах діпійців не була постійною. ДіПі періодично обурюються їхнім зменшенням [22, р. 25], коли чиновники намагаються контролювати масштаби та середовища споживання. Відомим випадком є спроби на початковому етапі формування системи ДіПі (осінь 1945 року) вилучати із пайкових раціонів для неповнолітніх сигарети, як непотрібних товар, що у фіналі призвело до «бунту зі стріляниною і погрозами» [21, р. 88].

Наостанок, прочитуємо фрагмент спогадів У. Самчука, який бачиться нам вкрай типовим щодо аналізу винесеної у заголовок проблеми: «Спекуляція американськими товарами, особливо такими, як цигарки та кава, буває по цілій Німеччині і хто це добро тепер має, може вважатися багатим. ... Тому, що я не курю, ми маємо кожного тижня кілька пачок цигарок, які ми обертаємо на харчові продукти, як додаток до того, що дістаємо в таборі. ... Підмазавши трохи цигарками й кавою, деякі фірми все ще можуть доставити вам все, що потрібно» [8, с. 125-126].

Л. Грейвз пояснює суто формальні обставини формування «цигаркової комунікації» двома основними причинами: економічною необхідністю, що була обумовлена питанням виживання та збереження людської гідності; та відсутністю поваги до «німецького закону» [18, р. 256]. Що до останнього, то як засвідчують документальні джерела, формально заборонені, проте економічно ефективні моделі поведінки діпійців переважували страх перед військовими чиновниками або поліцією.

Цікаво що самі «переміщені особи» пов'язували коливання бартерних та грошових курсів із дефіцитом або профіцитом цигарок. Звісно, подібні щоденникові записи віддзеркалюють конкретику певного табору та задіяних до кола табірної мікроекономіки структур (ринок, крамниця, барак), проте, на наш погляд, все одно можуть бути використані для характеристики тенденції. Наприклад, А. Закелі зазначає у щоденнику (запис від 13 жовтня 1945 року): «Тепер, коли в більшості з нас є сигарети, їхня ціна впала з двох рейхсмарок до 80 пфенігів. Тепер кілограм хліба коштує 15-20 сигарет» [22, р. 22].

Утім, дослідження В. Бігнона засвідчує, що бартерний ринок був глобальним явищем, яке мало розлогу географію, поширювалося практично на усю територію Австрії й Німеччини та у такій якості тривало у часі щонайменше три роки (1945-1948 рр.) [16].

Таким чином, із феноменом повсякденної комунікації «переміщених осіб» у повоєнній Німеччині та Австрії 1945-1948 рр. пов'язані різні типи соціальної поведінки, які, попри все, об'єднані спільним товарно-бартерним обігом. Його основним підґрунтям стали сигарети, кава та шоколад – три найбільш затребуваних товари, що в переважній більшості випадків потрапляли до повоєнної окупованої Західної Європи через пайкове забезпечення «переміщених осіб».

Складні побутові умови, нестача елементарних продуктів та товарів, а також нерівномірне та спорадичне розподілення міжнародної допомоги, покликано до життя феномен «чорного ринку», що виступав регулятором квазі-ринкових взаємин. Достатньо швидко три зазначені продукти посіли місце товарів-еквівалентів, а сигарети взагалі перетворилися на найбільш ліквідну товарну валюту.

Упродовж 1945-1948 рр. виникла та набула помітних масштабів «цигаркова комунікація» між «переміщеними особами», новою владою, окупаційними адміністраціями та місцевим цивільним населенням. Її форми та конкретні побутові сценарії мали як економічне (наприклад, регуляція розподілу товарів та послуг), так і соціокультурне значення. Особливо помітною є роль практики обігу цигарок, кави та шоколаду у важливому для повоєнного часу процесі деструкції замкненого табірної життя «переміщених осіб» та настороженого відношення місцевого населення до «зайвих» іноземців. Успішні моделі взаємодії діпійців із окупаційними адміністраціями, владою та місцевим населенням стало одним з головних аргументів щодо остаточного змінення статусу «переміщених осіб» з потенційних репатріантів, на майбутніх емігрантів, що у кінцевому рахунку допомогло розв'язати проблему повоєнного «рухливого покоління».

Список використаної літератури

1. Василів-Сидоренко К. З відстані 60 літ... / К. З. Василів-Сидоренко // Альманах УНС, 2008 (річник 98-й). – Парсиппани, Нью-Джерсі : Свобода, 2008. – С. 126-133 ; Vasyliv-Sydorenko K. Z vidstani 60 lit... / K. Z. Vasyliv-Sydorenko // Almanakh UNS, 2008 (richnyk 98-y). – Parsyppani, Niu-Dzhersi : Svoboda, 2008. – S. 126-133
2. Воронка Р. Дитинство на планеті Ді-Пі / Р. Воронка // Альманах УНС, 2008 (річник 98-й). – Парсиппани, Нью-Джерсі: Свобода, 2008. – С. 134-149 ; Voronka R. Dytynstvo na planeti Di-Pi / R. Voronka // Almanakh UNS, 2008 (richnyk 98-y). – Parsyppani, Niu-Dzhersi: Svoboda, 2008. – S. 134-149
3. Галан Я. Остров чудес (1946 г.) / Я. Галан // Памфлеты. – Москва : Советский писатель, 1982. – 144 с. ; Galan Ya. Ostrov chudes (1946 g.) / Ya. Galan // Pamflety. – Moskva : Sovetskiy pisatel, 1982. – 144 s.
4. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності / О. Коляструк // Україна ХХ ст. : Культура, ідеологія, політика. - 2008. – Вип. 14. – С. 260-261 ; Koliastruk O. Vizualni dokumenty yak osoblyvi dzherela istorii povsiakdennosti / O. Koliastruk // Ukraina XX st. : Kultura, ideolohiia, polityka. - 2008. – Vyp. 14. – S. 260-261
5. Корнилов А. Российская интеллигенция и мир перемещённых лиц стран Европы / А. Корнилов // Интеллигенция и мир. – 2011. – №1. – С. 19-37 ; Kornilov A. Rossiyskaya intelligentsiya i mir peremeshchennykh lits stran Yevropy / A. Kornilov // Intelligentsiya i mir. – 2011. – №1. – S. 19-37
6. Котова Т. Повседневная жизнь в лагерях для перемещённых лиц в Германии (по личным воспоминаниям их обитателей) / Т. Котова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : История России. – 2015. – № 1. – С. 69-80 ; Kotova T. Povsednevnyaya zhizn v lageryakh dlya peremeshchennykh lits v Germanii (po lichnym vospominaniyam ikh obitateley) / T. Kotova // Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya : Istoriya Rossii. – 2015. – № 1. – S. 69-80
7. Очеретяний Є. Політика західних окупаційних властей щодо українських біженців і переміщених осіб у Німеччині 1945-1949 рр.) : автореф. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Євгеній Олександрович Очеретяний; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011. – 19 с. ; Ocheretianiy Ye. Polityka zakhidnykh okupatsiinykh vlastei shchodo ukrainskykh bizhentsiv i peremishchennykh osib u Nimechchyni 1945-1949 rr.) : avtoref. ... kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 / Yevhenii Oleksandrovych Ocheretianiy; Chernivetskiy nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. – Chernivtsi, 2011. – 19 s
8. Самчук У. Планета ДіПі: нотатки й листи / У. Самчук. – Вінніпег : Волинь, 1979. – 355 с. ; Samchuk U. Plianeta DiPi: notatky u lysty / U. Samchuk. – Vinnipeh : Volyn, 1979. – 355 s.
9. Сидоренко Н. Журналістська «Планета Ді-Пі»: українська преса у таборах військовополонених, переміщених осіб і біженців у Європі після II Світової війни (1945-1950) / Н. Сидоренко, О. Сидоренко. – Київ, 2000. – 175 с. ; Sydorenko N. Zhurnalistska «Planeta Di-Pi»: ukrainska presa u taborakh viiskovopolonenykh, peremishchennykh osib i bizhentsiv u Yevropi pislia II Svitovoi viiny (1945-1950) / N. Sydorenko, O. Sydorenko. – Kyiv, 2000. – 175 s.
10. Стрільчук Л. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни : автореф. ... канд. іст. наук : спец. 00.07.02 / Людмила Василівна Стрільчук; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 1999. – 16 с. ; Strilchuk L. Ukrainski politychni bizhentsi ta peremishcheni osoby pislia Druhoi svitovoi viiny : avtoref. ... kand. ist. nauk : spets. 00.07.02 / Liudmyla Vasylivna Strilchuk; Chernivetskiy nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. – Chernivtsi, 1999. – 16 s
11. Тарасов В. «Живи, и умирать не надо!». Творческое наследие Владислава Эллиса и Владимира Одинокова. 1945-1947 гг. (Стихи и иллюстрации, созданные в

лагере для перемещенных лиц) [Альбом] / В. Тарасов, А. Корнев, С. Эллис; под ред. С. В. Эллиса. – Харьков : Раритеты Украины, 2016. – 112 с. ; Tarasov V. «Zhivi, i umirat ne nado!». Tvorcheskoe nasledie Vladislava Ellisa i Vladimira Odinkova. 1945-1947 gg. (Stikhi i illyustratsii, sozdannye v lagere dlya peremeshchennykh lits) [Albom] / V. Tarasov, A. Kornev, S. Ellis; pod red. S. V. Ellisa. – Kharkov : Raritety Ukrainy, 2016. – 112 s.

12. Українська планета Ді-Пі: Сторінками газети «Українські вісті» / упоряд. С. Козак. – Київ : Літературна Україна, 2013. – 564 с. ; Ukrainska planeta Di-Pi: Storinkamy hazety «Ukrainski visti» / uporiad. S. Kozak. – Kyiv : Literaturna Ukraina, 2013. – 564 s.

13. Шивельбуш. В. Смаки раю. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів / В. Шивельбуш. – Київ : Критика, 2007. – 225 с. ; Shyvelbush V. Smaky raiu. Sotsialna istoriia prianozhchiv, zbudnykiv ta durmaniv / V. Shyvelbush. – Kyiv : Krytyka, 2007. – 225 s.

14. Эллис В. У Изара : сборник поэзии / В. Эллис. – Мюнхен-Пазинг, 1946. – 14 с. ; Ellis V. U Izara : sbornik poezii / V. Ellis. – Myunkhen-Pazing, 1946. – 14 s.

15. Anderton A. Displaced Music: The Ex-Concentration Camp Orchestra in Postwar Germany / A. Anderton // Journal of Musicological Research. – 2015. – Vol. 34, Issue 2. – P. 141-159

16. Bignon V. Cigarette Money and Black-Market Prices during the 1948 German Miracle [Electronic resource] / V. Bignon // EconomiX: Working Papers from University of Paris West. – 2009-02. – Mode of access : http://economix.fr/pdf/dt/2009/WP_EcoX_2009-02.pdf

17. Gatch L. From Black Market to Barter Mart in Postwar Germany / L. Gatch // Paper Money. – 2011. – № 275. – P. 364-372

18. Greaves L. M. «Concerned not only with relief»: UNRRA's work rehabilitating the Displaced Persons in the American zone of occupation in Germany, 1945-1947 / L.M. Greaves. – Waterloo-Ontario, 2013. – 301 p.

19. Grossmann A. Grams, Calories, and Food: Languages of Victimization, Entitlement, and Human Rights in Occupied Germany (1945-1949) / A. Grossmann // Central European History. – 2011. – Vol. 44, Issue 1. – P. 118-148

20. Lipp C. M. A Fragile Home in the Waiting Room: The Ambivalent Postwar Relationship between Americans and Jewish Displaced Persons in U.S.-Occupied Bavaria / C.M. Lipp. – Connecticut, 2014. – 141 p.

21. Parry Sc. Some medical problems at a camp for displaced persons, 1945 / Sc. Parry // Public health. – 1953. – Vol. 66, Issue 6. – P. 86-88.

22. Zakelj A. Life in the Refugee Camps [Electronic resource] / A. Zakelj; transl. and ed. by J. Žakelj. – Mode of access : <http://bbhhs96.dyndns.org/~zakeljdiary/1945life.pdf>

23. Zakelj A. Life in the Refugee Camps [Electronic resource] / A. Zakelj, transl. and ed. by J. Žakelj. - Mode of access : <http://bbhhs96.dyndns.org/~zakeljdiary/1946eng.pdf>

Стаття надійшла до редакції 28.11.2016 р.

V. Tarasov

**COFFEE, CIGARETTES AND CHOCOLATE IN ORDINARY
COMMUNICATION «DISPLACED PERSONS» IN POSTWAR GERMANY AND
AUSTRIA 1945-1948 (BASED ON VISUAL AND DOCUMENTARY SOURCES)**

The article deals with the everyday life in post-war Germany and Austria 1945-1948. The author analyzes the basic forms and models of ordinary life communication between «displaced persons» (DPs), the locals and the occupying authorities. The problem is studied by the example of use the most popular products of the postwar period (coffee, cigarettes and chocolate). Analyzed the main features of the changes of the closed way of life in the camps DPs.

The peculiarities of life and living conditions of displaced persons, their communication practices with the camp administration and the German locals. It outlines the main ordinary life priorities DPs, shows the character and methods of their employment.

In the center is the research journal «DiPiniada» (along the lines of Homer's «Iliad»), which was published in a displaced persons camp in Munich-Pasing in 1946-1947 years.

Analyzed characteristics of the economic and social interaction between the different communities of the postwar world. The problem of ordinary life camps displaced persons is studied by the example of materials samizdat journal «DiPiniada».

It identifies the most common situations in ordinary life DPs that reveal the difficult circumstances of post-war world order. Communication DPs camps showed in the context of the overall historical situation.

The history of displaced persons is regarded as a complex social phenomenon that has played a significant role in the history of post-war Europe. The author notes that for a comprehensive study of this phenomenon is necessary to use not only traditional documentary historical sources, but also a set of visual sources. In this context, «DiPiniada» journal is considered an important historical source.

The study was conducted on the basis of a group of historical research methods. We used chronological, systematic methods, as well as comparative analysis. All phenomena are considered by the author as complex.

It is noted that the investigation has prospects both in methodological and in the objective aspects. Of particular interest are the artistic decisions of the magazine, which are of interest not only for historians but also researchers of art.

Keywords: *history of everyday life; DiPi; «black market»; visual historical sources; «DiPiniada».*

УДК 39:378.22(477.83-25)“193”

Р.Б. Тарнавський

ДОКТОРАТИ З ЕТНОГРАФІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1930-ті роки)

У статті, на основі архівних та опублікованих джерел, охарактеризовано здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі етнографії та етнології вченими Львівського університету міжвоєнного періоду (Яном Фальковським, Тадушом Цешляком, Генриком Перльсом, Юзефом Гаєком, Александром Яворчаком, Леоном Попелем, Іреною Нестюк, Романом Гарасимчуком). Особливу увагу звернено на специфіку процесу промоції та тематику дисертацій. Відзначено роль захистів докторських робіт у галузі етнографії та етнології у становленні Львівської етнологічної школи Адама Фішера.

Ключові слова: *доктор філософії, промоція, етнографія, етнологія, Львівський університет, Адам Фішер.*

Одним з найважливіших критеріїв наукової діяльності університетів загалом та факультетів, кафедр зокрема було і є здобуття наукових ступенів їхніми працівниками. У кожний історичний період воно мало свою специфіку, яка полягала у проходженні кандидатом на здобуття наукового ступеня певних етапів (складання іспитів, захист наукової роботи тощо). Метою статті є характеристика захисту докторатів у галузі етнографії та етнології випускниками спеціалізації «Антропологія, етнологія,